

הרב יהודה זולדן, צדקות יהודה וישראל, שבי דרום תשע"ח, עמ' 283-298

יז

שיווק הלוואות על ידי גופים פיננסיים

- א. מצוות הלוואה
 - ב. הלוואה - התנהלות המלווה והלווה בעת ההלוואה
 - ג. ייעוד ההלוואה
 - ד. פריעת החוב
1. פריעת בעל חוב מצווה
 2. ללוות כשידוע מראש מהיכן ניתן לפרוע
 3. המחזיר חוב בשביעית, רוח חכמים נוחה הימנו
- ה. פרסום ושיווק של הלוואות
סיכום

במאמר עיתונאי שכותרתו: "הבנקים דוחפים הלוואות", נכתבו המשפטים הבאים:

בהודעות דואר אלקטרוני, בתכתובות סמ"ס, בטלפון מתקתק מהבנק - נראה כי כמות ההצעות לקחת הלוואה מהבנק מעולם לא היתה גדולה יותר. "שיחת טלפון אחת, ויש לך 50 אלף שקל", "רוצה לנסוע לחו"ל עם המשפחה? קח 30 אלף שקל", "לא הגיע זמן להחליף את הרכב? קח 60 אלף שקל". זה נשמע פשוט, זה מאוד מפתח. אבל זה עוד משקולת על חובות משקי הבית, שלא תמיד קל להסיר אותה. וכשזה מגיע לשלב שבו יש עיכוב בתשלומים, אז גם הנדיבות, החייכנות והסבלנות מסתיימת באחת.

כל מי שצבר חוב כלשהו, אפילו אם הוא זעום או נראה לא הוגן, מול רשות ציבורית, גופים מסחריים או בנקים כנראה מכיר את הרגשת חוסר האונים. מכתבי האיום, החוב שלא מספיק לתפוח עם ריביות, אגרות ושכר טרחה לעורכי הדין. את שורשי הבעיה אפשר לראות נובטים כבר באותו הרגע שבו האדם הממוצע, לעתים רבות נטול ההשכלה המשפטית, יושב מול אותו פקיד או פקידה בבנק וחותרם על הסכם הלוואה.¹

יש גם גופים עסקיים פרטיים, וחלקם אף מפוקפקים, שמציעים הלוואות בקלות: "כך וכך אלפי שקלים עד לפתח הבית. ריבית נוחה. החזר בצ'קים".

מחד ניתן לראות ברצון להלוות ולסייע למי שנצרך פעולה חיובית. יש אנשים שרק הבנק יסכים להלוות להם. אלא שנקודת המוצא של הבנקים היא הרצון לשווק את ההלוואות כמו מוצר צריכה, והפקידים הם סוכני המכירות של ההלוואות הללו. הבנק הוא זה שפונה ללקוחות ומציע הלוואה. הפניה נעשית לאחר בדיקה ואיתור לקוחות פוטנציאליים לקבלת אשראי מבחינת הצרכים שלהם ומבחינת דירוג הסיכון שלהם, ורק אז עובדי הבנק פונים ומציעים הלוואות לאותם לקוחות. אמנם הבנק המלווה נוטל סיכון שמא החוב לא יוחזר, אך הבנק מכסה עצמו בערבויות, ביטחונות, ויועצים משפטיים שפעילים בתחום.

מה היחס בין מצוות הלוואה שבתורה למצב המתואר כאן. האם יש לפתות אדם ליטול הלוואה, שייעודה הוא בדרך כלל מותרות? האמנם בדרך זו מקיימים מצוות הלוואה או שיש לראות בזה דרך נוספת להרוויח כסף תוך ניצול היתר העסקה אך אין לזה קשר למצוות הלוואה? כיצד יש לנהוג כשיש סיכוי סביר שהלווה יתקשה להחזיר את החוב, האם גם אז יש להלוות לו?

¹ לכתבה המלאה מאת אפרת נוימן, עיתון דה-מרקר (18.8.14)

<http://www.themarker.com/law/1.2408300>

אנו נשווה בין מצוות הלוואה שמתקיימת על ידי אדם פרטי או קופת גמ"ח לבין ההלוואות שמציעים בנקים וחברות עסקיות אחרות.

א. מצוות הלוואה

מצווה מהתורה להלוות כסף לעני: "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך" (שמות כב, כד). אמנם הפסוק נאמר בלשון תנאי: "אם כסף תלוה", בכל זאת זו חובה להלוות: "רבי ישמעאל אומר: כל אם ואם שבתורה רשות, חוץ משלשה". אחד מהם: "אם כסף תלוה את עמי" – חובה. אתה אומר חובה, או אינו אלא רשות? תלמוד לומר: 'העבט תעביטנו' (דברים טו, ח), חובה ולא רשות" (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה יא).

בעיקרה, המצווה היא להלוות לעניים נזקקים, ועשיית חסד עם מי שזקוק ונצרך.² היא קודמת במעלתה למתן צדקה רגילה. הרמב"ם (הל' מתנות עניים י, ז), ציין שמונה מעלות בתמיכה בעניים, ובראשן שותפות והלוואה:

שמנה מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו. מעלה גדולה שאין למעלה ממנה: זה המחזיק ביד ישראל שְׁמֶךְ, ונותן לו מתנה או הלוואה, או עושה עמו שותפות, או ממציא לו מלאכה, כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאול, ועל זה נאמר: "והחזקת בו גר ותושב וחי עמך" (ויקרא כה, לה), כלומר החזק בו עד שלא יפול ויצטרך.

ההלוואה היא לצורך פרנסה או לצורך מסחר של הלווה,³ כשהמטרה המרכזית היא לסייע ללווה להיחלץ מהמצב בו הוא נמצא כעת, ושלא ירגיל עצמו בעניות ויבקש צדקה.⁴ יש מצווה להלוות גם לאדם עשיר שנזקק לכסף בעסקיו, אלא שהמצווה להלוות לעני קודמת: "דתני רב יוסף: 'אם כסף תלוה את עמי את העני עמך'... עני ועשיר - עני קודם" (בבא מציעא עא ע"א).⁵ כך נפסק להלכה בטור ובשולחן ערוך (חושן משפט סי' צז, א).⁶

² על מתן הלוואה לעני נאמר: "המלוה סלע לעני בשעת דחקו, עליו הכתוב אומר: 'אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני' (ישעיהו נח, ט)" (יבמות סג ע"ב).

³ כך כתב בשו"ת הרא"ש כלל צ, יא. זאת לעומת דברי הרב י"פ פערלא, ספר המצוות לרס"ג מצווה כה, שכתב שמצוות הלוואה היא רק לצרכי מסחר. על דברי הגר"פ, ראה: הרב אשר וייס, מנחת אשר-שמות, עמ' רפז.

⁴ ראה עוד בספרי: "שלא יצטרך לבריות – מתמיכה למעגל העבודה", שבות יהודה וישראל, עמ' 437-451.
⁵ ראה במדרש שמות רבה (וילנא) פרשת משפטים פרשה לא, יג, השוואה בין עדיפותם של בני אדם ביחסם לעניי ועשירים לבין מידותיו של הקב"ה: "את העני עמך" - "אין מדותיו של הקדוש ברוך הוא כמדת בשר ודם. מדת בשר ודם מי שהוא עשיר ויש לו קרוב עני אינו מודה בו, רואה קרובו נטמן מפניו שהוא מתבייש להשיח עמו לפי שהוא עני... ואם היה עשיר הכל נדבקים בו ואוהבים אותו... אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן. מי הם עמו? העניים. רואה לעני ונדבק בו".

⁶ ראה שם בנו"כ של השו"ע. יש שכתבו שהמצווה להלוות היא לעניים ולא כתבו שגם לעשירים. ראה שאילתות שאילתא קיד ושאילתא קמז; רש"י, שמות כב, כד. הרמב"ם בספר המצוות מצוות עשה קצז, וכן בהל' מלווה ולווה א, א כתב שיש מצווה להלוות לעני, ולא כתב שיש מצווה להלוות גם לעשיר. הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל ט, ל כתב: "מי שנמנע מלהלוות את חבירו קודם השמיטה שמא יתאחר החוב שלו וישמט...". כאן לא כתב הרמב"ם שההלוואה היא לעני אלא "לחברו", ומשמע שגם אם הוא עשיר, וכן העיר הר"ח קנייבסקי בדרך אמונה שם. החינוך במצווה סו - מצוות הלואה כתב שמצווה להלוות לעני ולא כתב שיש מצווה להלוות לעשיר. אך במצווה תעט - מצוות צדקה, כתב שאם עשיר נמצא במצוקה: "כגון עשיר שהוא במקום שאין מכירין אותו וצריך ללוות, ואפילו בעשיר שהוא בעירו ובמקום מכיריו פעמים שיצטרך מפני חולי או מפני שום מקרה אחר לדבר אחד שהוא בידך ולא ימצא ממנו במקום אחר, גם זה בכלל מצות הצדקה הוא בלי ספק". החפץ חיים, אהבת חסד - פתיחה, כתב שהאזהרה בתורה שלא להימנע להלוות לפני שנת שמיטה (דברים טו, ט), היא גם בשנים רגילות ולא רק לפני השמיטה. וראה שם שמנה איסורים נוספים שיכול לעבור מי שנמנע להלוות לאדם הנמצא במצוקה.

אדם יכול להלוות לחברו כסף ובאמצעות שטר היתר עיסקה אף להרוויח מהלוואה זו. היתר עיסקה נועד בעיקרו להלוואות עיסקיות.⁷ הלוואות שייעודן חסד ניתנות ע"י אנשים פרטיים או ע"י קופות גמ"ח, ובהן אין נוטלים ריבית, ואין משתמשים בהיתר עיסקה.

על מלווים שמלווים על מנת להרוויח מההלוואה, כתב בערוך השולחן (יורה דעה רמט, יד):
וודאי אם עושה זה רק לשם מצות והחזקת בו פשיטא שאין למעלה הימנו. אבל ידוע שרובם עושים כן לשם פרנסה, ואין זה בגדר צדקה כלל.

גם מדברי החפץ חיים (אהבת חסד פרק טו; פרק כא, סעיף א בהגה"ה) משתמע כך: הוא המליץ לאדם כזה להפריש סכום מסוים אותו ילווה בתורת גמילות חסדים, ובו יקיים את המצווה.⁸ גם מדברי הרב אליעזר פאפו (פלא יועץ, ערך הלוואה), משמע שאם המלווה מרוויח מההלוואה הוא לא מקיים מצוות הלוואה, אלא שהוא הציג את הענין כשהוא עסק בשאלה הקדימות בין הלוואה לעני הלוואה לעשיר:

אפשר דהכי נמי אם עשיר רוצה לקח בשכר בדרך התר בתורת עסקא ועני בחנם, עני קודם, וכל שכן הוא, שהרי בלקיחת שכר מישראל ליכא מצוה. ואף על גב דהלואה גופא לעשיר מצוה היא, אפשר דכשנותן בשכר להנאתו ליכא כל כך מצוה אפלו אם העשיר בקש ממנו שיעשה לו חסד זה שילוהו בשכר בשעת דחקו. ומיהו נראה שהכל לפי הצרך, שאם העני רוצה ללוות לקנות איזה דבר של מותרות דסגי בלאו הכי והעשיר רוצה לשלם את בעל חובו כדי שלא לבוא לידי בושה וכלמה ובזיון ושלא להפסיד את אמונתו (כגון בפריעת ה"פוליסא") שבאותו פרק חבלי יולדה יבואו לעשיר, כל כי הא בודאי העשיר קודם דהוא ניהו העני באותה שעה יותר מכל העניים.

אם יש רווח למלווה, גם אם מדובר בהלוואה עם היתר עסקה שמטרתה סיוע וחסד לעשיר כשמצבו דחוק, בכל זאת "ליכא כל כך מצווה".

בהתאם לעיקרון זה, אם פקידי בנק או גוף עסקי אחר מציעים הלוואה ללקוח על מנת לצמצם את הגרעון הכספי בחשבונו, כשהריבית על ההלוואה נמוכה יותר מאשר הריבית על הגרעון, ניתן לומר גם בזה ש"ליכא כל כך מצווה", כי הבנק או אותו גוף עסקי מרוויח בכל זאת מהעניין.

יש להכיר בכך שבנק או חברת עסקית אחרת הם גופים כלכליים שייעודם לעשות עסקים ולהרוויח, גם מהלוואות. ההלוואות הללו נחשבות כמוצר צריכה שהבנק או חברת האשראי מוכרת ומרוויחה ממנו - מריבית, מעמלות וכד'. גופים אלו לא רואים את ייעודם כקופת גמ"ח שמלווה לנזקקים או כאדם או גוף פרטי שעושה חסד עם אדם נזקק ומלווה לו כסף. אמנם בנקים וגופים עסקיים תורמים לקהילה ולמטרות חשובות נוספות, וכן הם עושים מעשי חסד רבים ויבורכו על כך, אך בהלוואות למטרות רווח, אין ממד של מצווה.

הלווים הפוטנציאליים של הבנק, לא נחשבים עניים. מי שיכול ללוות על מנת להחליף רכב או לנסוע לחו"ל לא יוגדר כעני. מבחינה חברתית הם לא מוגדרים עשירים והם מה שנקרא כיום מעמד הביניים. אם כי ע"פ המקורות אין מעמד מיוחד למעמד הביניים. מי שלא נכלל תחת

⁷ כידוע יהודים רבים התפרנסו בעבר מהלוואות בריבית, וגם כיום מתפרנסים בדרך זו. בעבר, התפרנסו יהודים רבים באירופה בהלוואה בריבית ובעיקר לגויים, מאחר שיהודים הוגבלו לעסוק בתחומי מסחר אחרים, ובמקביל הכנסייה אסרה על נוצרים לעסוק בהלוואה בריבית. הם גבו ריבית גבוהה, והדבר עורר שנאה וטינה ליהודים. הדמות של שילוק, במחזה "הסוחר מוונציה" מאת ויליאם שקספיר, היא דוגמה בולטת לתדמית השלילית שדבקה ביהודים שהלוו בריבית.

⁸ הנצי"ב בהסכמתו לספר אהבת חסד הסביר שיש מצוות שהם שכליות והגיוניות, ואף על פי כן יש הבדל בין המקובל בעולם לבין צו התורה. הלווה בריבית [ללא שטר היתר עיסקה] לנזקק זה נראה עזרה גדולה, אך התורה אסרה זאת.

ההגדרה עני, הרי הוא עשיר. כאמור יש מצווה להלוות גם לעשיר, אך עני הנזקק להלוואת חסד קודם.

ב. הלוואה - התנהלות המלווה והלווה בעת ההלוואה

צריך להיזהר בעת הלוואה שלא לפגוע ולבייש את הלווה. כך נאמר במדרש תנחומא (ורשא) פרשת משפטים סימן טו):

זההיר הקדוש ברוך הוא למשה ואמר לישראל: "אם כסף תלוה את עמי", לא תנהג בו מנהג בזיון שהוא עמי.⁹

לדברי ר' שמעון בן לקיש הלוואה גדולה יותר מאשר צדקה רגילה (שבת סג ע"א). רש"י הסביר: "גדול המלווה – לפי שאין העני בוש בדבר". גם הרמב"ם (ספר המצוות עשה קצז) ציין את הבושה – הקושי הנפשי שבבקשת צדקה לעומת בקשת הלוואה:

שצונו להלוות לעני להרחיב לו ולהקל עניינו. ומצוה זו היא היותר חזקה ויותר מחוייבת מכל מצות צדקה. כי מי שנתבזה וגלה פניו לשאול מידי האנשים אין צרות עניינו סר מעליו, כמו המכוסה שירצה להעזר עד שלא יתגלה עניינו ולא יתבזה. והציווי במצוה זו הוא אמרו יתעלה: "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך".

אדם שמבקש הלוואה מצבו טוב יותר ממי שמבקש צדקה, מאחר שהעני המבקש צדקה גדולה מתבייש יותר. על כן, מצוות ההלוואה קודמת למצוות צדקה, כדברי ספר החינוך (מצוה סו):

להלוות לעני, כהשגת היד כפי מה שצריך לו, למען הרחיב לו ולהקל מעליו אנחתו. וזאת המצווה של הלוואה היא יותר חזקה ומחוייבת ממצות נתינת הצדקה, שמי שנתגלה ונודע דחקו בין בני אדם וגילה פניו לשאול מהן אין דחקו ואפילתו כמי שעדיין לא בא לאותה בושה וירא מהכנס בה. ואם יהיה לו מעט סעד של הלוואה, במה שירווח מעט אולי לא יצטרך לבא לשאלה לעולם, וכשירחמנו האל ברווח ישלם נשיו ויחיה בנותר.¹⁰

בשל הבושה שבקבלה מאחרים, האם יש להציע הלוואה ללווה פוטנציאלי? האם הצעה לקבל הלוואה היא חלק מהמצווה, האם היא רשות, או אולי אף אסורה? אדם הנמצא במצוקה כלכלית ומבקש הלוואה, אם הוא אדם הגון וישר ומתכוון להחזיר החוב, בוודאי עשה חשבון כמה כסף הוא צריך, מהיכן וכיצד הוא יוכל להחזיר החוב, מה תהיה פריסת התשלומים ועוד. על כן כשהוא בא לבקש הלוואה אין הוא חש בושה.¹¹ אך מלווה הפונה לאדם ומציע לו הלוואה למרות שהלווה לא פנה אליו ואף לא חשב לפנות אליו, ייתכן ובכך הוא מבייש את הלווה הפוטנציאלי.¹² לא בטוח כלל שהוא מסוגל לקחת הלוואה על מנת להחזיר, והוא בוודאי יתבייש כשהוא יאלץ לסרב כי

⁹ מובא ברש"י שמות כב, כד. ראה אהבת חסד פרק כג, א.

¹⁰ ראה גם בדברי הרב יוסף קארו, בית יוסף יו"ד סי' רמט שהסביר כך את דברי הרמב"ם, וכן הפרישה על הטור חו"מ סי' צז, א שהסביר שהמלווה לנצרך, מחייה אותו וגם גורם לו שלא יתבייש, אך הנותן צדקה לעני אמנם מחייה אותו, אך הוא כבר מביא את העני לידי בושה. וכ"כ גם בסמ"ע ס"ק ב.

¹¹ על הבושה בצדקה - מתנה בהשוואה להלוואה ניתן ללמוד גם מדברי ספר חסידים (מרגליות) סימן אלף לד): "יש פעמים הלוואה טובה לעני יותר מן המתנה. כגון: ראובן שהיה צדיק וביקש משמעון להלוות לו מעות. בא שמעון מיד. כשהלווה לו ואמר לו: במתנה אני נותנם לך. ומכאן ואילך בוש ונכלם ראובן לשאול עוד לשמעון להלוות לו. נמצא שטוב היה לו שלא נתנם לו".

¹² לדברי הרב אליעזר וולדינברג (שו"ת ציץ אליעזר ז, מז, ז) מניעת בושה מאת הלווה, היא הסיבה שנהגו להקל בכך שאין מלווים כסף בעדים, אף שבגמרא (בבא מציעא עה, ב) נאמרו דברים חריפים על מי שמלווה בלא עדים.

איננו מסוגל להחזיר.¹³ ע"פ דברינו אלה, יש איסור לפנות לאדם שנדמה לנו שהוא נצרך על מנת להציע לו הלוואה.¹⁴

החפץ חיים כתב בענין זה כך: "לענין הלוואה, מסתברא כל זמן שלא בא לפנינו לבקש הלוואה, אין מוטל לעת עתה חיוב על בעל הבית" (אהבת חסד, פרק ה, נתיב החסד אות ח). החפץ חיים עסק בכך (שם) במסגרת דיון האם אדם יכול להלוות לגוי, כשהתוצאה היא שלא יהיה למלווה כסף להלוות לעני ישראל כשיבקש. בהמשך שם כתב שאם המלווה יודע בוודאות שהעני יבוא אליו לבקש הלוואה אסור לו לתת לגוי, ועליו להמתין שהעני הלווה יפנה. לפי החפץ חיים אין חובה להציע הלוואה לעני, ובמצבים מסויימים יש חובה להמתין לעני שיבקש הלוואה, אך הוא לא ראה בזה איסור.¹⁵

אם יודע המלווה שהלווה לא יהיה מסוגל להחזיר את ההלוואה, בוודאי אסור לו להציע הלוואה. הוא יעבור על איסור. כך נדרש בספרא (קדושים פרשה ב, יד):

"ולפני עור לא תתן מכשל" (ויקרא יט, יד) - היה נוטל ממך עצה, אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו... אל תאמר לו מכור את שדך, וקח לך חמור, ואת עוקף עליו ונטולה ממנו. שמא תאמר עצה טובה אני נותן לו? והרי הדבר מסור ללב, שנאמר: "ויראת מאלהיך אני ה'" (ויקרא שם).

כך פסק הרמב"ם (הל' רוצח יב, יד) באופן כללי: "הבא ליטול ממך עצה תן לו עצה ההוגנת לו", וגם באשר להלוואה פסק הטור (חו"מ סי' צז): "אפילו עשיר שצריך ללוות מצוה להלוותו לפי שעה ולההנותו אף בדברים ולייעצו עצה ההוגנת לו". העצה ההוגנת היא לומר לו שלא ילווה ושייטול צדקה. עצה לא הוגנת היא לומר לו שילווה ולהכשיל אותו בכך שלא יוכל להחזיר וגם לשלם ריבית.¹⁶

מציאות כזו שהמלווים מעוניינים להרוויח מההלוואה ונוח להם שהלווה לא יוכל לעמוד בתשלומים, מתוארת בתוספתא (כתובות יב, ב ובירושלמי גיטין ה, א; בבלי גיטין מט ע"ב): מפני מה אמרו בעל חוב בבינונית? מפני הרמאין. כדי שלא יראה אדם לחבירו שדה נאה, ודירה נאה, ויאמר: אקפוץ ואלונו כדי שאגבנו בחובי. לפיכך אמרו בעל חוב בבינונית. אלא מעתה, יהא בזיבורית! אם כן, אתה נועל דלת בפני לוויין.

הדילמה כאן ברורה. מחד, צריך שאנשים בעלי אמצעים ימשיכו להלוות, ושיוכלו לגבות מקרקע אם בעל החוב לא פרע חובו. מאידך, יש חשש שמלווים רמאים יציעו הלוואות לבעלי רכוש, כדי

¹³ דברי הגמ' (כתובות סז ע"ב) שמי שצריך ליטול מהצדקה ואינו רוצה ליטול מערימין ונותנין לו לשם מתנה או לשם הלוואה, אינם סותרים את דברינו. שם ברור שהאדם הוא עני והוא זקוק לכסף, אלא שלא נעים לו לקבל ועל כן נותנים לו בתורת הלוואה.

¹⁴ בשו"ת הרשב"א א, יח כתב שאין מברכים על מצוות צדקה, כי אולי העני לא ירצה. כאמור הלוואה אף היא חלק ממצוות צדקה, ואכן זה לא הגיוני שאדם יבוא לעני שלא מודע כלל לכך שאחר רוצה להלוות לו, והנותן יברך וילוה מבלי שדיברו ביניהם קודם על כך. מה שהרשב"א אומר הוא שיתכן שגם לאחר שדיברו וסיכמו הלווה יחזור בו. אדם איננו מברך על מצווה שקיומה בפועל תלוי באחר.

¹⁵ הרב יוסף חיים (בן איש חי שנה א פרשת כי תבוא סעיף כו) כתב שהוא עודד בערב ראש השנה של השנה השמינית לאחר שכתבו פרוזבול, להלוות מעט כסף לחבר "עשרה גרוש או פחות או יותר", ולאחר ראש השנה כשיבוא הלווה לפרוע יאמר לו: "משמט אני", ולא יקבל ממנו, וכך יקיים מצוות שמיטת כספים. בספר דיני שביעית (הוצאת דגל ירושלים תשס"א עמ' רכח) הובא שהרש"ז איערבוך נשאל על הצעת הבן איש חי והשיב: "מהיכי תיתי". נראה להעיר שמצוות שמיטת כספים תתקיים רק אם זמן הפרעון הוא גם כן באותו היום עד כניסת ראש השנה של השנה השמינית. בנוסף, ליזום הלוואה כדי שהמלווה יקיים מצוות שמיטת כספים, אך הלווה באמת איננו זקוק לזה ובוודאי כשמדובר על סכום כסף פעוט, זו איננה כוונת מצוות הלוואה. ההצעה היא כמובן יפה וחיונית, אך כאמור זו איננה מהות מצוות הלוואה. ראה עוד על דברי הבן איש חי: הרב צבי כהן, שמיטת כספים ופרוזבול, עמ' שמז-שמט.

¹⁶ ראה: הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה ליקוטים ב פרק ה.

שאם לא יעמדו בתנאי הפרעון, יגבו מהם המלווים את רכושם. מלווים אלו שקופצים ומציעים הלוואות, כשמטרתם היא להרוויח מהלוואות נקראים רמאים.

באשר לצדקה, כמובן אם עני מבקש ופושט ידו צריך לתת לו. הפוסקים דנו בשאלה מתי הנותן עובר על איסור "לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחיך האביון" (דברים טו, ז). הרמב"ם (הל' מתנות עניים ז, ב), פסק:

וכל הרואה עני מבקש, והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה, עבר בלא תעשה, שנאמר:

"לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחיך האביון" (דברים טו, ז).¹⁷

אכן המעלה החמישית בהל' צדקה היא: "שיתן לו בידו קודם שישאל" (רמב"ם הל' מתנות עניים י, יא), אך אם לא נתן לו קודם ששאל, אינו עובר על איסור "לא תאמץ". כך כתב הר"י קורקוס (שם): "וכל הרואה עני... פירוש שאינו מחוייב לבקש אחריו. אלא אם ראהו והעלים עינו, אז עובר משום 'לא תאמץ'. אבל אם לא ראהו אינו עובר".

אדם לא צריך לחשוב שמישהו זקוק לכסף. אמנם אם הוא יודע, עליו לפנות אליו ולתת לו צדקה. הר"ח קנייבסקי בדרך אמונה (שם) כתב ע"פ הבנתו את דברי הרשב"א בשבועות כה ע"א: "ומשמע דדוקא אם ראהו מבקש, אבל אם לא ביקש ממנו, אף על פי שיודע שהוא צריך, אין עובר בלאו אם אין נותן לו". מהעני נדרש לבקש צדקה, ואם העני איננו מבקש הנותן איננו עובר על הלאו של "לא תאמץ".¹⁸ אמנם הר"ח קנייבסקי ציין שמהרמב"ם (ספר המצוות, לא תעשה רלב) משמע אחרת:

שהזהירנו שלא למנוע צדקה והרחבה מהאביונים מאחינו אחר שנדע חולשת עניינם,

ויכולתנו להחזיק בהם, והוא אמרו יתעלה: 'לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך

מאחיך האביון'."¹⁹

מכאן משמע שאם עשיר יודע שעני זקוק לצדקה ולא נותן לו, הוא עובר על הלאו "לא תאמץ". ידיעתו של העשיר היא זו שקובעת האם הוא עובר על לאו, ולא בקשתו של העני. כדי שדברי הרמב"ם בספר המצוות יהיו תואמים לדבריו בהל' מתנות עניים, יש לפרש שראייתו את העני מבקש צדקה מאחרים ולא ממנו, היא זו שגורמת לעשיר להיות מודע לכך שהעני זקוק לכסף.²⁰ כאמור, ההלוואות שבנקים וגופי מימון אחרים מציעים ללווים פוטנציאליים אינם כמו הלוואה שיעודה חסד. היחס אליהם הוא כמו כל עסקה כלכלית אחרת, ועל כן אין בכך פגיעה או גרימת בושה ללווה הפוטנציאלי. המושג הנפוץ: "הלוואה" מתקשר לעסקה כלכלית זו כי יש מי שהלווה כסף ויש מי שלווה כסף וזה נראה כמו כל הלוואה אחרת, אך כאמור זו עסקה כלכלית, שאופייה ומטרתיה שונים לחלוטין מהלוואות שעניינם צדקה וחסד.

¹⁷ על מי שמעלים עיניו מהצדקה נאמרו דברים חריפים. בתוספתא (פאה ד, כ) נאמר: "אמר ר' יהושע בן קרחה: מניין שכל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודה זרה? שנאמר: 'רק השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר' (דברים טו, ט), ולהלן הוא אומר: 'יצאו אנשים בני בליעל' (דברים יג, יד). מה בליעל האמור להלן עבודה זרה, אף בליעל האמור כאן עבודה זרה".

¹⁸ ראה עוד: מחנה אפרים הל' צדקה סוף סי' א; שו"ת שבות יעקב ב, פה; ראשון לציון יו"ד רמז, א; צפנת פענח הל' צדקה תחילת פרק ז; נצי"ב העמק שאלה, שאילתא סב, ז שהמעלים עיניו מעני כאילו עובד עבודה זרה זה רק כשהעני תובע; הרב אשר וייס, מנחת אשר-שמות, עמ' רפח.

¹⁹ כך כתב גם החינוך במצוה תעח, תעט.

²⁰ הרב שמעון מלכה, משפטי שמעון - הלוואה לאור ההלכה, עמ' יב-טז, האריך להשוות בין חובת מתן צדקה וחובת מתן הלוואה, גם כשהעני לא ביקש, אלא העשיר הנותן יודע שהוא זקוק. לדברינו, יש להבחין בין מתן צדקה לבין מתן הלוואה.

ג. ייעוד ההלוואה

על הלווה לבקש הלוואה רק למטרות קיומיות - לצרכי פרנסה או מסחר. בשולחן ערוך (חושן משפט סימן צז, ד) פסק: "אסור ללווה לקחת הלוואה ולהוציאה שלא לצורך ולאבדה עד שלא ימצא המלוה ממה לגבות חובו". על כך כתב הסמ"ע (שם ס"ק ה): "אפילו אין כונתו דהלווה לאבדה בידיים, אלא כל מי שמוציא שלא לצורך גדול מיקרי לאבדה, שאיבדה מהמלווה". ההנחה היא שהמלווה מעוניין לחלץ את הלווה ממצוקתו, ועל כן הוא מלווה לו כסף. אך אם אין מדובר על צרכי פרנסה או מסחר, אלא לצרכים שהם אינם חיוניים וקיומיים, אזי אסור ללווה לקחת הלוואה כזו.

כאמור, כשבנק או גוף עסקי כלכלי אחר מציע ללקוח הלוואה שמטרתה שדרוג חיי הנוחות שלו, כמו החלפת רכב, נסיעה לחו"ל וכד', זו עסקה כלכלית ולא הלוואה שעניינה חסד וסיוע. אך גם ביחס להצעת הלוואה כעסקה כלכלית שמטרתה שדרוג חיי הנוחות, הדרישה ההלכתית היא שלא להוציא הוצאות מיותרות כשאינן הכרח בדבר. הטור (או"ח סי' תקכט) עסק בדרכים לכיבוד ימים טובים ושם כתב: "ואל יצמצם בהוצאת יו"ט - אבל בשאר הימים צריך כל אדם לצמצם בהוצאותיו". על כך העיר הרב ישראל הכהן מראדין, החפץ חיים (ביאור הלכה סימן תקכט):

וזהו תוכחת מרובה על זמנינו שבעוונותינו הרבים הרבה אנשים עוברין על זה, ולא ישימו לב איך להתנהג בהוצאות ביתם להרחיק דברים המותרים ורבים חללים הפילה הנהגה הרעה הזו שמביאה את האדם לבסוף על ידי זה לידי גזל וחמס וגם לחרפה וכלמה. והרבה סיבות יש שגורמים להנהגה רעה הזו... ואשרי למי שיאמץ לבבו ולא ישגיח לפיתויים וינהל הוצאות ביתו בחשבון כפי ערך הרווחתו ולא יותר.

הוא הפנה לדבריו בקונטרס שפת תמים פרק ה, שם כתב עוד:

יצר הרע מסיתו שעתה נאות לו להתנהג בעניני הבית והמלבושים במעלה גבוהה מערכו, וכשמזדמן לו איזה זמן שאינו משתכר לפי ערך ההוצאה שהרגיל עצמו, מוצא לו היצר מקום להטעות אותו לפתותו לגזול ולחמוס, ולהיות לוה לא ישלם, וברבות הזמן נהיה גזלן וחמסן גמור שאינו חושש כלל לחיי חברו.

מכאן, שגם על הצעה מפתה לקחת הלוואה למימון טיול וכד', יש לחשוב היטב האמנם הדבר חיוני ונצרך, והאם כדאי לקחת הלוואה לשם כך. הלוואה צריך להחזיר.

ג. פריעת החוב

1. פריעת בעל חוב מצווה

על לווה להשיב את כסף ההלוואה למלווה. לדברי רב פפא: "פריעת בעל חוב מצוה" (כתובות פו ע"א; בבא בתרא קעד ע"א), ולדברי רב הונא בריה דרב יהושע פריעת החוב היא אמנם חובה אך איננה מוגדרת כמצווה (בבא בתרא שם; ערכין כב ע"א). כך נפסק להלכה ברמב"ם (הל' מלווה לוה א, ג) ובשו"ע (חו"מ סי' צז, ג). גם דין מצווה לחייב עני כעשיר להחזיר חוב (רמב"ם ספר המצוות, לא תעשה רעז; ספר החינוך מצוה עט). זו היא התנהגות מגונה ורעה שלא להשיב חוב: "אמר להם [רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו] צאו וראו איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם... רבי שמעון אומר: הלווה ואינו משלם. אחד הלווה מן האדם כלוה מן המקום ברוך הוא שנאמר: 'לווה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן' (תהלים לז, כא)" (משנה אבות ב, ט). מי שלא משיב חוב נקרא רשע: "ארבעה

נקראו רשעים... הלוה ואינו משלם, שנאמר: 'לוה רשע ולא ישלם' (תהלים לז, כא) (במדבר רבה, פרשה יח, יב).²¹

2. ללוות כשידוע מראש מהיכן ניתן לפרוע

אסור לאדם ללוות אם איננו יודע שיוכל לפרוע את החוב. את דברי ר' שמעון, שזו דרך רעה ללוות ולא לשלם (משנה אבות ב, ט), פירש רבינו יונה שם: "הלוה ואינו משלם - שבשעת הלוואה היה לו לחשוב ולראות אם יוכל לפרעו כשיגיע זמן הפרעון. ואם לא יכיר בשלו כי יהיה בידו יכולת לא ללוה עתה משום דוחק שיהיה לו, וידחוק השעה גם אם הוא צריך ההלוואה הרבה מאד".²² הרמב"ם (הל' דעות ה, יג) כתב על דרך התנהלותו של תלמיד חכם ש: "אינו מחייב עצמו בדברי מקח וממכר במקום שלא חייבה אותו תורה, כדי שיעמוד בדבורו ולא ישנהו". בהקשר של הלוואה יש לחשב מראש את היכולת להחזיר.

על הלוואה לצורכי שבת ויום טוב נאמר: "אמר הקב"ה: בני, לוו עלי וקדשו קדושת היום, והאמינו בי ואני פורע" (ביצה טו ע"ב), ואעפ"כ, התנו זאת התוס', שיש ללוה מהיכן לפרוע, אם אין לו, על כך נאמר: "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות". בהגהות אשר"י (ביצה ב, ד) וכן המהרש"ל שם כתבו בשם ספרים ישנים של תוס': "הכא מיירי שיש לו משכונות כדי לפרוע ואין לו מעות לכך קאמר לוו עלי ואני פורע". והוסיף על כך השפת אמת שם: "כפירוש מהרש"ל בתוס' שאין לו נכסים לפרוע ומי שאין לו אסור ללוות. והגם דלמצות קדושת היום מביטחין לו מן השמים לפרוע, מ"מ מצד ממון חבירו אסור ללוות על סמך זה. ודוקא כשיש לו לפרוע ע"י מכירת חפץ וכדומה כדברי המהרש"ל אז מותר ללוות כנ"ל".²³

אמנם רבינו יעקב בעל הטורים העיד על עצמו (טור אורח חיים סי' רמב): "וכמה פעמים נשאתי ונתתי בדבר לפני אדוני אבי ז"ל כמוני היום שיש לי מעט משלי ואינו מספיק לי וצריך אני לאחרים אם אני בכלל עשה שבתך חול אם לאו, ולא השיבני דבר ברור", ובהמשך הביא את דברי הגמרא בביצה טו ע"ב וכתב: "אומר הקדוש ברוך הוא בני לוו עלי ואני פורע", וכיון שכן הוא אל ידאג כי נאמן הוא בעל חובו לפרוע לו חובו". הרב יואל סירקס, בבית חדש שם הסביר שלטור לא היו משכונות לפרוע "ונסתפק אם הוא בכלל עשה שבתך חול דשמה לא תשיג ידיו לפרוע ההלוואה אם יוציא הרבה לכבוד השבת ויהא בכלל 'לוה רשע ולא ישלם', ואם יהיו מוחלין לו ההלוואה הרי הוא נצרך לבריות בשביל כבוד שבתותיו, או שמה אין זה בכלל עשה שבתך חול כיון שיכול לכבוד השבת על ידי שילוח מאחרים ובוטח בו יתברך שישגיג ידו לשלם. ועל זה אמר רבינו שצריך אדם לזרז עצמו לכבוד השבת על ידי הלוואה מאחרים או יזרז במלאכה יתירה או לצמצם בשאר ימים לכבוד השבת". מכאן שמותר ללוות לצרכי שבת גם אם לא ידוע מהיכן יפרע את

²¹ על חובת השבת חוב, ראה: אהבת חסד פרק כד; הרב שמעון מלכה, משפטי שמעון - הלוואה לאור ההלכה, עמ' רג-רח; הרב שלמה אישון, "הסדר מחילת חובות (תספורת) לחברות", תחומין, לד, עמ' 310-305. אמנם בהלוואה שיעודה חסד ועזרה לזולת יש מצבים בהם יש להלוות שלא על מנת שלא להחזיר. ראה בגמ' בכתובות סז ע"ב וברמב"ם הל' מתנ"ע ז, ט, ובטור ובשו"ע י"ד הל' צדקה סי' רנג ובנו"כ שם. וכן טור ושו"ע חושן משפט סי' רלה באשר להלוואה של קטן, ובנו"כ שם.

²² דברים דומים כתבו במדרש שמואל ובתפארת ישראל שם. וראה: הרב נתן געשטטנר, שו"ת להורות נתן, יא, קטז.

²³ כך פסקו גם: דרישה אר"ח סי' רמב ס"ק ג; עטרת זקנים שם ס"ק א; אליהו רבא ס"ק ח; קצוש"ע סי' עב, ח; שו"ע הרב, שם סעיף ג. ראה גם במור וקציעה שם, ובסידור בית יעקב בדיני ערב שבת. סיכום המקורות בעניין: אשר אנשיל כ"ץ, אוצר השבת, ירושלים תשל"ח, עמ' רכג-רכה.

החוב. כך גם הבין הגר"א (או"ח סי' רמב ס"ק א). המשנה ברורה ציין למחלוקת זו וכתב: "ונראה דהכל לפי הענין" (שער הציון, סי' רמב ס"ק יב). ומכל מקום גם לפי המתירים ללוות לצרכי שבת מבלי לדעת מהיכן יוכלו לפרוע, זה רק בשל מצוות שבת, אך אין ללמוד מכאן שניתן ללוות למטרה אחרת ללא ידיעה ברורה מראש מהיכן יהיה ניתן לפרוע.²⁴

3. המחזיר חוב בשביעית, רוח חכמים נוחה הימנו

המטרה של מצוות הלוואה היא שמלווים פוטנציאליים ילון, ובמעשה זה יעשו חסד עם הלווים, והלווים ישיבו את ההלוואה כשיוכלו וע"פ תנאי ההלוואה והסיכום שבין המלווה ללווה. גם כשהחוב נשמת בשל מצוות שמיטת כספים שבמוצאי שנת השמיטה, הורו חכמים ללווה, שבכל זאת ישיב את החוב:

המחזיר חוב בשביעית, יאמר לו: "משמיט אני". אמר לו: "אף על פי כן", יקבל ממנו, שנאמר: "וזה דבר השמיטה" (דברים טו, ב)... המחזיר חוב בשביעית, רוח חכמים נוחה הימנו (משנה שביעית י, ח-ט).

יש שני ערכים העומדים זה מול זה. מחד, צו התורה למלווה לשמט חובות. מאידך, יש להרגיל את הלווים להשיב את החוב ולא ליהנות על חשבון האחר. על כן, השיח בין המלווה ללווה נחוץ על מנת להבהיר זה לזה שכל אחד מהם מעוניין לקיים ולבצע את הערך הנדרש ממנו, ובמיוחד המלווה שנדרש לעשות פעולה חריגה במוצאי השמיטה. לאחר שברור שהמלווה מוותר על החוב בלב שלם, וברור הוא שהלווה מעוניין בכל זאת להחזיר, גובר הערך הנכון הנהוג בכל השנים, והלווה יפרע את חובו למלווה.²⁵

גם בהלוואות שאנו עוסקים בהם, אין ספק והדבר ברור ופשוט, שעל הלווה מוטל להשיב את החוב לבנק או לחברת מימון אחרת, ע"פ ההסכם שביניהם. גם אם הפעילות הכלכלית הזו לא נכללת במסגרת מצוות הלוואה, בכל זאת על הלווה לעמוד בהתחייבות שלו ולהחזיר את שהוא קיבל, "דסברא הוא שיש לו לשלם מה שלווה ממנו" (כתובות נו ע"א תוד"ה הרי).

ד. מכירה ושיווק של הלוואות

המטרה של הבנקים וגופי מימון אחרים היא למכור ולשווק הלוואות לציבור לקוחות פוטנציאלי ולהרוויח מכך. והם דואגים לפרסם ולשווק את הלוואות. יש להבחין בין פרסום מידע לבין שיווק ישיר. המפרסם נותן מידע על המוצר, ומציע ללקוחותיו מוצר שלדעתו הוא הטוב בשוק מכל בחינה שהיא, ואם אדם השתכנע שאכן זהו המוצר המתאים לצרכיו, הרי הדבר בסדר גמור וכך מתנהלים חיי המסחר והכלכלה. כיוון שכך זה לגיטימי לעורר מודעות ולפרסם מידע על תנאי הלוואות השונות ובמסלולים השונים ואת תנאי החזר, ולעדכן את המידע בעת הצורך, כדי שמי שאכן זקוק להלוואה יוכל לעיין ולבדוק האם הוא רוצה בהלוואה זו או אחרת.

שיווק הוא קומה נוספת של ענף הפרסום, ובחברה המודרנית מושקעים משאבים רבים בשיווק מוצר. תפקידו של משווק הוא לעורר צרכים על מנת שהקונה הפוטנציאלי יקנה את המוצר שלו.

²⁴ כך כתב הרב יעקב ישעיהו בלויא, פתחי חושן - הלוואה, ב, יא הערה כו.

²⁵ ראה: הרא"ה קוק, עין איה, ברכות, חלק ב - ביכורים, עמ' 313-314.

מטרתו למכור את המוצר לכל קונה, גם אם באמת אין לקונה צורך בו. המשווק משתמש בכלים פסיכולוגיים מתוחכמים על מנת לשכנע קונה שהוא זקוק למוצר הזה, שכדאי לו, שהוא הזול ביותר, שמדובר במבצע מיוחד ומוגבל שחבל להפסיד, ועוד. בשיווק ישיר הפנייה היא אישית וישירה לצרכן הפוטנציאלי על מנת לעורר בו את הרצון לצרוך את המוצר שאותו מפרסמים, כשהמטרה החשובה היא כספו של הצורך. דוגמה שמחדדת את ההבדל בין פרסום לשיווק: מפרסם מציע מקדח טוב עם ביצועים טובים, משווק משכנע אדם שהוא צריך חור בקיר, וממילא המקדח שהוא מוכר עושה זאת בצורה הטובה ביותר.

תופעה זו של שיווק מוצר, מוכרת וידועה גם בענפי מסחר אחרים ולא רק בשיווק הלוואות עם ריבית, ומכל מקום בהלוואות העסקיות הללו, הבנק או גוף המימון מעוניינים להרוויח את הריבית על ההלוואה, ועל כן הם מנסים לשכנע את הלקוחות להסכים ולקחת את ההלוואה. גם אם זו הלוואה במסגרת היתר עיסקה, האם הדבר מותר? התשובה לשאלה זו קשורה בהגדרת איסור "לא תחמוד". הרמב"ם (ספר המצוות, לא תעשה רסה) הגדיר את איסור החמדה כך:

הזהירנו מהשים מחשבתנו לעשות תחבולה כדי לקנות מה שיש לזולתנו מאחינו וזה הוא אמרו: לא תחמוד.

הרמב"ם בהל' גזלה ואבדה (א, ט) כתב עוד:

כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חברו או כל דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו והכביד עליו ברעים והפציר בו עד שלקחו ממנו, אף על פי שנתן לו דמים רבים הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר: "לא תחמוד" ... ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד, כענין שנאמר: "לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך" (דברים ז, כה) חימוד שיש בו מעשה. הראב"ד (שם) הוסיף שהאיסור הוא כשבעל החפץ לא הביע את הסכמתו לעניין, גם אם החומד שילם כראוי עבור החפץ. דבריו מבוססים על האמור בתלמוד על אודות חמסן – מי שחומד ומשלם: "דלא אמר רוצה אני" (בבא קמא סב ע"א).

חמדה היא אם כן מחשבה כיצד לחמוד את רכוש האחר בשידול וביצירת לחץ חברתי, כלכלי, נפשי או אחר על בעל החפץ, גם אם החומד ישלם את מלוא המחיר לבעלים. מעשה העברה הוא בעת נטילת החפץ, כל זמן שהבעלים לא גילה בבירור את רצונו שהוא אכן מוכן לעסקה מאולצת זו ולהיפרד ממה שברשותו, כפי שמפורט בתורה: עבד, אמה, שור, חמור, ואמירה כללית: "וכל אשר לרעך".²⁶

בהלוואות המשוקות ע"י בנק או גוף מימון אחר, המטרה היא כספי הריבית של הלווה. לא ברור לחלוטין שהלווה הפוטנציאלי אכן שלם עם ההלוואה, במקרה בו מפצירים בו ליטול את ההלוואה. האם איסור חמדה הוא גם כשמדובר בחמדת כסף ולא רק חפץ או רכוש מוגדר? רבנים בני זמננו דנו בשאלה זו. למשל, הרב יעקב ישעיהו בלויא כתב:

הכופה את חברו לקנות ממנו, יש בזה משום איסור חמסן. ונראין דבריו ויש להיזהר בזה. שלפעמים מביאים את האדם במצב שאינו יכול לסרב, ולכאורה גם זה מעין כפיה.²⁷

²⁶ במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי שמות כ, יד, יש פירוט של המאפיין הקנייני של כל החפצים הללו. ²⁷ הרב יעקב ישעיהו בלויא, פתחי חושן – גניבה, פרק א הע' כו. דברים דומים כותב הרב ד"ר איתמר ורהפטיג, "יורד לשדה חברו שלא ברשות", שנתון המשפט העברי, יג (תשמ"ז), עמ' 117, בשמו של הרב זלמן נחמיה גולדברג: "איסור לא תחמוד לפי הרמב"ם (גזלה ואבדה א, ט) מופנה כלפי מי שלוחץ ואפילו מתכוון במחשבתו כיצד ללחוץ על חברו למכור לו נכס מסוים שחמדו. ויש לעיין מה הדין להיפך: במי שלוחץ על חברו לקנות ממנו כי הוא מעוניין בכספו? אפשר שאיסור 'לא תחמוד' נאמר דווקא כלפי חפץ מסוים, אך

העיקרון באיסור חמדה הוא אילוץ אדם לעשות פעולה קניינית שהוא לא שלם עמה, בין שהחומד חומד מוצר ונותן כסף תמורתו, בין שהוא חומד כסף ונותן כספי הלוואה תמורתו. העברה של החומד היא הלחץ והכפייה הפסיכולוגית על בעל מוצר שישנה את מעמדו הקנייני אצלו. ייתכן שאף אפשרות זו נכללת בפסוק המסיים: "וכל אשר לרעך". גם אם אין מדובר בחפץ מסוים אלא כל אשר לרעך.²⁸ קשה להגדיר בבירור מהו הקו המבחין בין פעולת שיווק לגיטימית ובין עברה על איסור לא תחמוד, ובכל זאת צריך לתת את הדעת למתרחש אצל הלווה המיועד בעת מסע השכנוע. כך ניסח זאת הרב דוד אריאב:

מותר לסוכן מכירות להציג את הסחורה בפני אנשים ולהציעה למכירה, ואף מותר לו לפרט ולהאריך בתיאור מעלותיה, אולם אם ניכרים הדברים שבעל הבית אינו מעוניין כלל בקניה, ולא מפני שהוא רוצה שיוזיל את המחיר, אסור לסוכן להפציר בבעל הבית כדי שיקנה ממנו, כיון שהוא חומד את כספו של בעל הבית.²⁹

הרב אשר וייס לא קיבל הגדרה זו. הוא ציין לדברים שהובאו בשמו של הרב יעקב ישעיהו בלויא טען שאין הם תואמים לדברי הרמב"ם והראב"ד שהובאו לעיל בהגדרת איסור לא תחמוד: "דמכל מקום לא חמד דבר מסויים משל חברו".³⁰ מכיוון שהתורה פירטה דוגמאות רבות שכולן חפצים, מכאן שאיסור חמדה הוא בחפץ מוגדר ולא בכסף של אחר שמשמש אמצעי לקנייה. אדם נקשר לחפציו האישיים, והתורה אוסרת ללחוץ עליו לחץ כלשהו המאלץ אותו למכור את החפץ כשהוא אינו שלם במכירה, אף שקיבל את מלוא ערכו הריאלי. אך לא כן בכסף. כסף הוא אמצעי רכישה ולא המוצר עצמו. לכן אם המשווק הצליח לשכנע קונה לקנות מוצר מסוים, הדבר לגיטימי וראוי. מאותו טעם יש איסור לאלץ אדם להיפרד ולהתנתק ממה ששייך לו ללא הסכמתו המלאה. הוויכוח הוא עד היכן הגבול. האם אסור ללחוץ על אדם לעשות פעולה קניינית כלשהי כשהוא לא שלם עמה גם אם קיבל תמורה כלשהי, או שמא האיסור מוגבל רק לחפצים מוגדרים בהנחה שאדם נקשר אליהם, כל זמן שלא אמר בבירור שהוא התרצה לנתק את הקשר הקנייני ביניהם.

סיכום

- א. המצווה בתורה להלוות היא על מנת לגמול חסד ולסייע ללווה, ללא כל מטרת רווח. כשהמלווה מרוויח בעקבות ההלוואה, גם כשמדובר בהלוואה עם ריבית ע"פ היתר העיסקה, עם זאת שמדובר באותה פעולה, מתן כסף מהמלווה ללווה על מנת שיחזיר, המלווה לא מקיים בכך מצוות הלוואה. יש לראות בפעולה זו עסקה כלכלית ללא שום ממד של מצווה.
- ב. הלוואה לנזקק טובה יותר מאשר לתת לו צדקה. בושתו של העני גדולה יותר כשהוא מבקש צדקה, והלוואה היא פעולה מקובלת בין אנשים ואין בה ממד של בושה. אך פנייה לאדם בהצעת הלוואה, גם אם היא באה מרצון טוב, עלולה לגרום לו לבושה גדולה כשהלווה הפוטנציאלי מודע לכך שאין לו יכולת להחזיר.

אפשר שנאמר על כפיית הוצאת ממון בכלל. ראה עוד: הרב משה שטרנבוך, "איסור לא תחמוד כשחומד ומפציר לקנות או ליתן, לא לעצמו אלא לאחרים", שו"ת תשובות והנהגות, ג, תעה.

²⁸ חמדה של כסף וזהב נזכרת בתורה בפרשת עקב: "פסילי אלהיהם תשרפון באש לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך" (דברים ז, כה). אך שם מדובר על איסור נטילת תכשיטים מכסף ומזהב בהם היו מצפים את האלילים (על פי המשנה בעבודה זרה ג, ה).

²⁹ הרב דוד אריאב, לרעך כמוך – לא תחמוד, חלק א, ירושלים תש"ס, עמ' 48-49.

³⁰ הרב אשר וייס, "שו"ת בענין לא תחמוד", מנחת אשר-דברים, ירושלים תשס"ז, עמ' נו-נז.

- ג. כשהמלווה מודע לכך שהלווה יתקשה להחזיר והוא מעוניין בכך מפני שהוא מעוניין לגבות בחובו שדה או דירה, הוא מכשיל בכך את הלווה במתן עצה לא טובה, והוא רמאי. טובת הלווה והרצון לסייע לו היא זו שצריכה להניע את פעולת ההלוואה מאת המלווה.
- ד. לווה יטול הלוואה לצרכים קיומיים – פרנסה או מסחר, אך לא למטרות שאינן חיוניות ואינן נצרכות.
- ה. על הלווה להשיב כל הלוואה שהוא לקח. עליו לתכנן עוד בשלב ההלוואה מהיכן הוא יוכל להחזיר החוב. אין לקחת הלוואות מבלי שברור מראש מניין יוכל הלווה להחזיר את הכסף. גם בשנת שמיטה שבה נשמט החוב, "המחזיר חוב בשביעית, רוח חכמים נוחה הימנו".
- ו. המשווק הלוואות כעיסקה כלכלית על מנת להרוויח מפעולת ההלוואה, ע"י לחץ פיתוי ושכנוע שמופעל על הלווה לקחת את ההלוואה, כשלא ברור שהלווה אכן מעוניין בהלוואה זו, עובר על איסור "לא תחמוד".